

BİBLİYOGRAFYA :

Ali Şîr Nevâî, *Mecâlisü'n-nefâ'is* (trc. M. Fahrî-yi Herâtî – Hakîm Şah Kazvîni; nşr. Ali Asgar-ı Hikmet), Tahran 1323 hş.; a.e. (nşr. Suyima Ganiyeva), Taşkent 1961; a.e.: *Mecâlisü'n-nefâ'is* (nşr. ve trc. Kemal Eraslan – Naci Tokmak), Ankara 2001, I-II; Bedia Aziz, *Herat Mektebi Tezkireciliği* (mezuniyet tezi, 1924), Dârülfünun Ed. Fak.; Sâdîkî-i Kitâbdâr, *Tezkire-i Mecmau'l-havâs* (trc. Abdürresûl Hayyâmpûr), Tebriz 1327 hş., s. 4-12; J. Eckmann, "Die Tschaghataische Literatur", *Ph. TF*, II, 304-402; Agâh Sırrı Levend, *Ali Şîr Nevâî: Divanlar ve Hamse Dışındaki Eserler*, Ankara 1968, IV, 61-86; a.mlf., "Türkiye Kitaplıklarında Nevâî Yazmaları", *TDAY Belleten* (1958), s. 127-214; Ahmed Gülçin-i Meânî, *Târîh-i Tezkirehâ-yi Fârsî*, Tahran 1350 hş., II, 118-128; M. Ali Taberî, *Zübdetü'l-âşâr*, Tahran 1372, s. 352-353; Haluk İpekten, *Türk Edebiyatının Kaynaklarından Türkçe Şuara Tezkireleri*, Erzurum 1988, s. 34-37; Ahmet Kartal, "Ali Şîr Nevâî'nin Mecâlisü'n-nefâ'is isimli Tezkiresi ve XVI. Asırda Yapılan Farsça İki Tercümesi", *Bilgi*, sy. 13, Ankara 2000, s. 21-63; Abdülkadir Karahan, "Tezkire", *İA*, XII/1, s. 227.

KEMAL ERASLAN

MECÂMÎÜ'L-EDEB

(مجامع الأدب)

Manastırlı Mehmed Rifat'ın

(ö. 1907)

belâğata dair eseri

(bk. MEHMED RİFAT, Manastırlı).

MECÂMÎÜ'L-HAKÂİK

(مجامع الحقائق)

Osmanlı âlimi Ebû Saîd el-Hâdimî'nin

(ö. 1176/1762)

fıkıh usulüne dair eseri.

Tam adı *Mecâmi'ü'l-hakâ'ik ve'l-ka-vâ'id ve cevâmi'u'r-revâ'ik ve'l-fevâ'id mine'l-uşûl* olan ve sistematik bir fıkıh usulü kitabı tarzında kaleme alınan eser bir mukaddime, iki bölüm (bab) ve hâtimeden meydana gelmekte olup her iki bölüm dört kısımdan (rükün) oluşmaktadır. Girişte usûl-i fıkıhın mahiyeti, konusu ve gayesine temas edildikten sonra birinci bölümde fıkıh usulünün deliller bahsine yer verilerek sırasıyla kitap, sünnet, icmâ ve kıyas konuları rükün başlıkları altında incelenmiş, lafız ayırımları ve lafzî yorum meselelerinin kitap ve sünnetin ortak konuları olduğu belirtilip bunlar birinci rükün içinde geniş biçimde işlenmiştir. Şer'î hüküm bahsinin ele alındığı ikinci bölümde hüküm, hâkim, hükme konu olan fiil (el-mahkûm bih) ve hükümün muhatabı mükellef (el-mahkûm aleyh) konuları üzerinde

durulmuştur. Müellifin bazı konuları fasıl (meselâ bk. celî kıyas) ya da bab şeklinde (meselâ bk. ictihad) müstakil alt başlıklar altında işlediği görülmektedir.

Mecâmi'ü'l-hakâ'ik'in sonuç bölümünde 154 küllî kaide yer almaktadır. Müellif, bu kaidelerin tesbitinde İbn Nüceym'in *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* adlı eserinden yararlanmış ve bazı ilâvelerde bulunmuştur. Bu bölümdeki kaideler, Bedreddin ez-Zerkeşî'nin *el-Mengûr fi'l-ka-vâ'id* adlı eserinde olduğu gibi her kaide-nin ilk kelimesinin başlangıç harfi esas alınmak suretiyle alfabetik olarak sıralanmıştır. Bazı kaideler, Kerhî'nin *er-Risâle fi'l-uşûl*'üne benzer tarzda meselelerin illetlerinin belirlenmesinde mezhep hukukçuları için yönlendirici ilkeler şeklinde düzenlenmiştir. *Mecâmi'ü'l-hakâ'ik*'in bu bölümü, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*'nin küllî kaidelerle ilgili kısmının önemli kaynaklarından birini oluşturmaktadır.

Özellikle Molla Hüsrev'in *Mirkâtü'l-vü-şûl*, Sadrüşşerîa'nın *et-Tavzîh* ve Tâceddin es-Sübkî'nin *Cem'u'l-cevâmi'* adlı kitaplarından faydalanılarak hazırlanan *Mecâmi'ü'l-hakâ'ik*, Hanefî mezhebinin görüşlerini esas almakla birlikte izlediği metot açısından karşılaştırmalı bir usûl-i fıkıh eseri niteliğindedir. Kitapta genellikle Hanefî ve Şâfiî mezheplerinin görüşleri arasında mukayeseler yapıldığı ve zaman zaman müellifin kendi tercihlerine de yer verdiği görülür. Konular kısa, veciz bir üslûpla ele alındığı için eser aynı zamanda bir ders kitabı özelliği taşımaktadır.

Çeşitli tarihlerde basılan *Mecâmi'ü'l-hakâ'ik* (İstanbul 1273, 1303, 1318), Mustafa Hulûsi Güzelhisârî tarafından *Menâfi'u'd-dekâ'ik fi şerhi Mecâmi'i'l-hakâ'ik* adıyla şerhedilmiştir (İstanbul 1273, 1308; Kahire 1288). Bu eser Osmanlı medreselerinde Molla Hüsrev'in *Mir'âtü'l-uşûl*'ü yerine geçecek kadar meşhur olmuştur. Bir kısım kaynaklarda *Mecâmi'ü'l-hakâ'ik*'i Ebû Saîd el-Hâdimî'nin oğlu Abdullah el-Hâdimî'nin *Menâfi'u'd-dekâ'ik fi şerhi Mecâmi'i'l-hakâ'ik* adıyla şerhettiği (*İzâhu'l-meknûn*, II, 559), eserin Necîb Ayıntâbî ve Muhammed b. Mustafa el-Konevî tarafından yapılmış şerhlerinin de bulunduğu zikredilmekle birlikte (a.g.e., II, 430) bu eserlere kütüphane kayıtlarında rastlanmamıştır.

Mecâmi'ü'l-hakâ'ik'i Şirvanlı Ahmed Hamdi Efendi *Levâmi'u'd-dekâ'ik fi tercemeti Mecâmii'l-hakâ'ik* (İstanbul 1293) ve Hanîf İbrâhim Efendi *Tercü-*

me-i Mecâmi' fi'l-uşûl (İÜ Ktp., TY, nr. 3692) adıyla Türkçe'ye tercüme etmiştir.

Cevdet Paşa'nın Adliye nâzırlığı döneminde açılan Mekteb-i Hukuk'ta *Mecelle* okutulmaya başlandıktan sonra müfredat programına ilâve edilen usûl-i fıkıh dersinde *Mecâmi'ü'l-hakâ'ik* takip edilmiştir. Eser aynı zamanda Sava Paşa'nın *İslâm Hukuk Nazariyatı Hakkında Bir Etüd* isimli kitabının temel kaynağını teşkil etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Saîd el-Hâdimî, *Mecâmi'ü'l-hakâ'ik* (Güzelhisârî, *Menâfi'u'd-dekâ'ik* içinde), İstanbul 1273, s. 2-47; *İzâhu'l-meknûn*, II, 430, 559; Serkis, *Mu'cem*, I, 808-809; Sava Paşa, *İslâm Hukuku Nazariyatı Hakkında Bir Etüd* (trc. Baha Arıkan), Ankara 1955, I, 19, 117; II, 45, 46, 53, 54; Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, *el-Fıkhü'l-İslâmî fi sevbihî'l-cedid*, Dımaşk 1968, II, 956-957; Osman Öztürk, *Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle*, İstanbul 1973, s. 118, 122; Abdülvehhâb İbrâhim Ebû Süleyman, *Kitâbetü'l-bahşi'l-ilmî*, Cidde 1403/1983, s. 459; Orhan Çeker, "Ebû Saîd Muhammed el-Hâdimî'nin Mecâmi'u'l-hakâ'ik Adlı Eseri", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 8, Konya 1998, s. 43-52; Ahmet Akgündüz, "Güzelhisârî, Mustafa Hulûsi", *DLA*, XIV, 331; Ferhat Koca, "Hâdimî, Abdullah", a.e., XV, 24.

KÂMİL YAŞAROĞLU

MECAZ

(المجاز)

Bir ilgi ve karîne ile gerçek anlamı dışında kullanılan kelime veya terkibi ifade eden belâğat terimi.

Sözlükte "bir yeri yürümek suretiyle geçmek, yol katetmek" anlamındaki *cevv* (*cevâz*) kökünden isim veya masdar olan *meccâz* kelimesi "asıl mânasından alınıp ilgili bulunduğu başka bir mânaya nakledilen lafız" demektir. Mecaz masdarı ism-i fâil anlamında "asıl mânasından başka anlama geçen lafız" veya ism-i mef'ûl anlamında "asıl mânasından başka mânaya nakledilen lafız" olarak iki şekilde yorumlanmıştır. Mecaz ile *hakikat* hem sözlük hem terim anlamları bakımından birbirinin karşıtı durumundadır. Çünkü hakikat sözlükte "kendi yerinde duran veya sabit bırakılan nesne (kelime)" mânasına geldiği gibi terim olarak da gerçek anlamında kullanılan lafzî ifade eder. Mecazın sınırlarını ve dolayısıyla tanımını belirleyen temel unsurlar Hatîb el-Kazvîni ile tamamlanmış olup (*el-İzâh fi 'ulûmî'l-belâğa*, s. 392-396) ondan önceki